

Zorica Ivanović

zivanovi@f.bg.ac.rs

Još jednom o formativnom periodu antropologije: značaj promene pojma istorije¹**Apstrakt:**

U radu se ukazuje da konstitutivni period antropologije ima složeniju istoriju od naših uobičajenih predstava i da počiva na dva različita koncepta vremena i društvenmog i istorijskog razvoja. Kako istraživanja pokazuju, teoretičari ove epohe su svoju teorijsku orijentaciju konstruisali na vezi koju su uspostavljali između genealoškog modela istorijskog razvoja koji je bio inspirisan komparativnom filologijom i evolucionističkog modela škotskih prosvetitelja. Razvoj jednolinijskog evolucionizma u drugoj polovini devetnaestog veka ne može se tumačiti jednostavno kao direktan nastavak prosvetiteljske misli. Postoji problem očiglednog diskontinuiteta koji stvara, kako naglašavaju analitičari, rana etnološka misao prve polovine devetnaestog veka čiji je genealoški model istorijskog razvoja bio drugačiji i samo je promena pojma istorije do koje dolazi u tom periodu omogućila prihvatanje viktorijske teorije o stupnjevima razvoja.

Ključne reči:

antropologija, komparativna filologija, prosvetiteljstvo, koncept istorije, genealoški model, jednolinijska evolucija, arheološka otkrića

Uvod

Narativizacija istorije antropologije je u određenoj meri arbitrarna i u velikoj meri zavisi od toga da li se želi naglasiti koninuitet ili diskontinuitet u uspostavljanju discipline.² Tako se u literaturi mogu pronaći različiti stavovi i različite periodizacije istorije koje mogu počinjati i od antike.³ Kao i većina istraživača, ja proces formiranja antropologije vezujem za šezdesete godine XIX veka kada su objavljena klasična dela koja se smatraju prvim naučnim radovima koji su doprineli uspostavljanju nove discipline, ali i konstruisanju nekih konceptata, ideja i istraživačkih postpaka koji će na različite načine uticati i/ili opterećivati i buduća antropološka istraživanja. Šezdesete godine prošlog veka su istovremeno i period kada dolazi ustanovljavanje naučnog diskursa o odnosima koje nazivamo srodstvo. Po-

¹ Tekst je rezultat rada na projektu 177035, finansiranom od strane MPN RS.

² Thomas R. Trautmann, The whole history of kinship terminology in three chapters, *Anthropological Theory*, Vol.1, N° 2. 2001, 71.

³ Иван Ковачевић, *Историја српске етнологије I. Prosvetiteljstvo*, Etnološka biblioteka, Beograd, 2001, 11-12.

smatrano iz istorijske i epistemološke perspektive, može se reći da su se tokom formativnog perioda antropologije odvijala dva povezana i međusobno uslovljena procesa u kojima se analiza srodstva pojavljuje kao nit vodilja i polje istraživanja na kome je disciplina utemeljena.⁴ U ovom periodu se gotovo u isto vreme pojavlju dela Henrija Mejna *Drevno pravo* (1861)⁵, Johana J. Bahofena *Materinsko pravo* (1861)⁶, Fistela de Kulanža *Antička država* (1864)⁷, i Džona Maklenan, *Primitivni brak* (1865)⁸. Morganov rad *Sistemi krvnog i afinalnog srodstva ljudske porodice* pojavio se tek 1871. godine.⁹ Stoga bi se moglo pomisliti da njegovo delo ne pripada dekadi formiranja antropologije i antropoloških studija srodstva. Međutim, Morgan je svoje istraživanje započeo 1858. godine i prvu verziju rukopisa je predao 1865. godine. Zbog napomena urednika i recenzenata u naredne dve godine prerađuje tekst i finalnu verziju predaje 1867. godine koja će, međutim, biti štampana tek četiri godine kasnije. Ako se ovo ima u vidu postaje jasno da Morganov rad takođe pripada ovoj, kako je Trautman označava, „dugoj deceniji srodstva“ koja je bila odlučujuća za formiranje moderne antropologije.¹⁰

⁴ v. Jean Copans, Introduction. De l'ethnologie à l'anthropologie, u: Jean Copan, Maurice Godelier, Serge Tornay, Catherine Backès-Clément, *L'anthropologie. Sciences des sociétés primitives?*, Édition E. P,

Paris, 1971, 34 ; Robin Fox, *Kinship and Marriage*. Penguin Books. London 1967, 10.

⁵ Sir H. Sumner Maine, *Ancient Law: Its Connection with the Early History of Society, and Its Relations to Modern Ideas*, John Marray, London 1963. (1861)

⁶ Bahofenovo delo na srpski jezik nije prevedeno kao Materinsko pravo, što bi bilo ispravnije. Johan Jakob Bahofen, *Matrijarhat*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, 1990.

⁷ Фистел де Куланж, *Античка држава*, Просвета, Београд, 1956.

⁸ John Ferguson MacLennan, *Primitive Marriage. An inquiry into the origin of the form of capture in marriage ceremonies*, The University of Chichago Press, Chichago and London, 1970. (1865)

⁹ Lewis Henry Morgan, *Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family*, University of Nebraska Press, Lincoln and London, 1997. (1871)

¹⁰ Thomas R. Trautmann, *Lewis Henry Morgan and the Invention of Kinship*, University of California Press, Berkeley, 1987, 2-3. Oko godine izdanja ove knjige su postojale određene nejasnoće. Naime, u prvom i nekim kasnijim izdanjima navedena je 1870. godina. Međutim, u literaturi koja se poziva na ovo Morganovo delo uglavnom se navodi 1871. godina, što ću i sama prihvatiti da bi se izbegle eventualne nedoumice. Istraživanja Morganovog arhiva koji se čuva na ročeterskom univerzitetu u SAD pokazuju da je knjiga u štampariji bila složena 1870. godine ali je zbog niza okolnosti za štampu bila spremna tek u aprilu 1871. godine. Samo Kako se radilo o knjizi čije je štampanje do tada bilo najskuplje nije se razmišljalo o tome da godina izdanja bude izmenjena i prilagođavanja stvarnom vremenu njenog izlaska iz štampe. Thomas. R. Trautmann, op. cit. 235-236. cf. Carl

Možemo se složiti sa Mur i Sandersom kada naglašavaju da antropologija nije antropologija zato što izučava srodstvo ili kogniciju, politiku ili umetnost, niti zbog toga što su njeni praktičari strukturalisti ili post-strukturalisti. Ono što je distinktivno u vezi sa antropologijom jeste način na koji je nastala i bila konstruisana, odnosno posebna istorija formacije ideja koje su razvijene u posebnu naučnu disciplinu, kao i skup sa njima povezanih praksi.¹¹ U ovom radu ću ukazati na intelektualni kontekst formiranja rane antropološke misli koja je spajala različite i logički nepovezane eksplikatorne modele i metode koje su imale drugačija izvorišta. Oslanjajući se pre svega na Trautmanova kao i istraživanja drugih autora, ukazaću kako je promena koncepta istorije do koje je došlo između 1860. i 1870. godine XIX veka uticala na proces konstituisanja antropologije i naučna objašnjenja prvih antropologa i teoretičara srodstva. Iako se može činiti da je o evolucionizmu ovih teoretičara sve rečeno, malo je poznato da je prvobitni model društvenog i istorijskog razvoja koji nalazimo u ranim radovima Morgana, Mejna, Bahofena i Maklenana bio inspirisan komparativnom lingvistikom i da je kao takav bio sasvim različit od evolucionističkog objašnjenja o stupnjevima razvoja. Šremp je stoga u pravu kada kaže da smo navikli da evolucionistički period antropološke teorije posmatramo kao relativno homogeno doba u istoriji discipline koje je sasvim različito od onoga što je bilo pre i od onoga što dolazi kasnije.¹² Jer, istorija socijalnog evoluciona otkriva složeniju sliku od naših uobičajenih predstava:

Komparativna filologija kao inspiracija ranih evolucionističkih teoretičara

Danas ne predstavlja novinu reći da istorijski, društveni i politički uslovi predstavljaju konstitutivni element u proizvodnji znanja. Naučne ideje i znanja nastaju i prenose se u okviru određenih istorijskih, materijalnih, društvenih i političkih odnosa i procesa. Upravo zbog toga što su istorijski određeni, "stilovi mišljenja" stvaraju mogućnost postojanja ispravnog i pogrešnog, čime se ne tvrdi da istina nije predmet naših istraživanja ili da je prečišćavanje i pažljivo odmeravanje rasuđivanja, zaključivanja i metoda koje antropologiju čini društvenom naukom nevažno.¹³ Pre se nastoji

Resek, *Lewis Henry Morgan: American Scholar*, University of Chicago Press, 1960, 79, 167.

¹¹ Henrietta L. Moor and Todd Sanders, General Introduction, in: H. L. Moor and T. Sanders (eds.), *Anthropology in Theory. Issues in Epistemology*, Blackwell, Oxford, 2006, xi-xv, xii.

¹² Gregory Schremp, The Re-Education of Friedrich Max Muller: Intellectual Appropriation and Epistemological Antinomy in Mid-Victorian Evolutionary Thought, *Man*, n. s. Vol. 18, № 1, 1983, 107.

¹³ H. Moor and T. Sanders, op.cit. xvi.

skrenuti pažnja na okolnosti, kontekste i prakse u okviru kojih su efekti istine proizvedeni.¹⁴

Antropologija, kao i druge društvene i humanističke discipline, nastaje na pretpostavkama "moderne episteme" zapadnog sveta, kako je Fuko nazvao nov način mišljenja koji odlikuje novonastajuće kapitalističko društvo koje se razvija na prelazu iz osamnaestog u devetnaesti vek. Razvoj, istorija i poreklo predstavljaju središnje pojmove ovog novog načina razmišljenja i filozofskog i naučnog diskursa.¹⁵ Ova pitanja će biti od centralnog značaja tokom najvećeg dela devetnaestog veka i može se reći da je do vremena kada su se pojavili radovi autora koje smatramo prvim antropologizima razvijeno plodno tle za formiranje evolucionističke paradigme.¹⁶ Kako istoričari nauke ukazuju, preduslov za razvoj socijalnog evolucionizma u drugoj polovini devetnaestog veka, u najširem smislu posmatrano, bilo je rastuće evropsko samopouzdanje kako u odnosu na svoju prošlost tako i u odnosu na ne-evropski svet. Ovaj evro-optimizam i samopouzdanje nastajućeg novog društvenog poretka razvijano je od vremena putovanja i otkrića i svetske ekspanzije trgovine, kolonizacije, Carstva i nauke.¹⁷ Evropljani tog perioda su verovali, kaže Kuper, da su svedoci korenite promene tipa sopstvenog društva.¹⁸

Naučno objašnjenje razvijeno na osnovu developmentističke i progressističke prosvetiteljske teorije napretka i stupnjeva razvoja (divljaštvo, varvarstvo, civilizacija), koji su povezani ne u logičke već u hronološke razvojne segmente, u arheologiji je prihvaćeno i našlo svoj izraz i primenu vrlo rano. Naime, još dvadesetih godina devetnaestog veka Danac Tomsen je razvio model trostepenog razvoja praistorije (kamenno, bronzano i gvozdeno doba).¹⁹ Međutim, evolucionistička antropologija je imala složeniju istoriju i ne može se objasniti kao direktni nastavak prosvetiteljske misli. Istovremeno, ne možemo je tumačiti ni kao odraz evolucionističkih ideja u biologiji.²⁰ Iako se moderna antropologija razvija u vremenu koje se, manje ili

¹⁴ ibid.

¹⁵ Mišel Fuko, *Riječi i stvari*, Nolit, Beograd, 1971, 267 (v. 265 i d.). ; Bjornar Olsen, *Od predmeta do teksta. Teorijske perspektive arheoloških istraživanja*, Geopoetika, Beograd, 1997, 29. ; A. Kuper, op. cit., 4-5. Više o Fukoovom pojmu "moderne episteme" v. Žarana Papić, *Polnost i kultura, Telo i znanje u socijalnoj antropologiji*, XX vek, Beograd, 1997, 69-95.

¹⁶ Allan Barnard, *History and Theory in Anthropology* Cambridge University Press, Cambridge, 2000, 27. Cf. John J. Honigmann, *The Development of Anthropological Ideas*, Dorsey Press, 1970, 114.

¹⁷ Thomas R. Trautmann, *Lewis Henry Morgan and the Invention ...*284.

¹⁸ Adam Kuper, *The Invention of Primitive Society. Transformations of an Illusion*. Routledge, London and New York, 1988, 4.

¹⁹ Bjornar Olsen, *Od predmeta do teksta. Teorijske perspektive arheoloških istraživanja*, Geopoetika, Beograd, 1997, 29-30.

²⁰ Allan Barnard, *History and Theory in Anthropology ...* 27.

više, poklapa sa periodom između pojave dva Darvinova dela, *Postanak vrsta* (1859) i *Postanak čoveka* (1871), njegov uticaj na formiranje antropologije i studija srodstva je vrlo mali (iako ne i zanemarljiv), nije direktan i do njega je došlo relativno kasno, tako da se naučna misao Morgana i ostalih teoretičara tog doba ne može tumačiti uticajem darvinizma kao što je to nekada tvrdio Lesli Vajt.²¹ Darvinistima“ se još manje mogu smatrati Bahofen ili Mejn, u čijem je *Drevnom pravu* je pre moguće uočiti uticaj larmarkovske tradicije i koji će tek dvadeset godina kasnije u Darvinovoj teoriji potražiti podršku da bi mogao da odbrani svoju tezu o patrijarhalnoj porodici kao osnovi društva. Naime, darvinistički argument mu je omogućio da u svojim poznim radovima naturalizuje patrijarhalnu porodicu tvrdeći da je zasnovana na konstanti ljudske prirode, a to je, za one koji do sada to nisu znali, "prirodna" seksualna ljubomora muškarca.²²

Imajući u vidu da između osamnaestovekovnih prosvetiteljskih teorija o stupnjevima razvoja i obnavljanja ovih postavki u antropološkim teorijama u drugoj polovini XIX veka ne postoji hronološki kontinuitet, postavlja se pitanje kako je socijalni evolucionizam postao intelektualni okvir utemeljenja discipline. Značaj ovog pitanja je utoliko veći ako imamo u vidu da u prvim radovima devetnestovekovnih teoretičara ne nalazimo evolucionistički model društvenog i istorijskog razvoja u onom obliku koji će Morgan razviti u *Drevnom društvu*²³ krajem sedamdesetih godina XIX. Kako je pokazao Trautman, početna i originalna vizija istorijskih procesa ranih antropologa bila je inspirisana filološkim genealoškim konceptom istorije koji je bio sasvim drugačiji od onog koji je bio razvijen u okviru evolucionističkog tumačenja koje su ovi autori prihvatili i primenjivali znatno kasnije.²⁴

Na problem diskontinuiteta između prosvetiteljske i kasnije viktorijanske teorije o stupnjevima razvoja prvi je pažnju skrenuo Barou.²⁵ On je istakao da je, posmatrano sa metodološkog stanovišta, uticaj filologije (i geologije) kao modela istraživanja u procesu formiranja antropologije uvek

²¹ Thomas R. Trautmann, The Revolution in Ethnological Time, *Man*, n. s. Vol. 27, № 2, 1992, 379-380; *Lewis Henry Morgan and the Invention ...* 379, 380. Cf. Claude Lévi-Strauss, *Race et histoire*, Éditions Gonthier, Unesco, Paris, 1961, 24; Elman R. Service, The Mind of Lewis H. Morgan, *American Anthropologist*, Vol. 22, № 1, 1981, 28. Cf. Leslie A. White, Morgan's Attitude Toward Religion and Science, *American Anthropologist*, Vol. 46, № 2, Part 1, 1944, 219..

²² v. A. Kuper. op. cit. 28, 41; T. R. Trautmann, *Lewis Henry Morgan and the Invention ...* 250.

²³ Henri Luis Morgan, *Drevno Društvo. Istraživanja čovekovog razvoja od divljaštva i varvarstva do civilizacije*, Prosveta, Beograd, 1981.

²⁴ v. Thomas R. Trautmann, *Lewis Henry Morgan and the Invention ...*

²⁵ W. J. Burrow, *Evolution and Society: A Study in Victorian Social Theory*, Cambridge University Press, 1966, 110. .

bio mnogo veći od uticaja evolutivne biologije. Stoga je za razumevanje formativnog procesa antropologije i intelektualnih izvora ranih evolucionista neophodno uzeti u obzir i naučni kontekst prve polovine devetnaestog veka i razumeti njihovu inspiraciju komparativnom filologijom.²⁶

Komparativna filologija, koja je bila posebno popularna u XVIII i XIX veku, je bila razvijena na jednoj mnogo starijoj ideji o vezi jezika i istorije. Ovaj komparativno-istorijski metod, koji se zasnivao na utvrđivanju formalnih sličnosti i razlika u rečniku, razvijen je na pretpostavci da jezička sličnost svedoči o istorijskoj povezanosti i zajedničkom poreklu naroda i da stoga izučavanje rečnika može da pruži dokaz o njihovoj genealoškoj povezanosti.²⁷

Teoretičali su već ukazali da je moć komparativne filologije u tom periodu počivala na njenoj mogućnosti da "unese red u haos različitih jezika", na sposobnosti da uspostavi odnose između jezika koji su smatrani sasvim različitim, da ih klasifikuje na principu porekla i istorijskih odnosa koji postoje među njima. S obzirom da je bila usmerena na otkrivanje opštih zakonitosti, uporedna filologija je shvatana gotovo kao "prirodna

²⁶ Ovde sledim autore koji prave jasnu razliku između komparativne filologije i istorijske lingvistike. Naime, komparativna filologija, čiji se razvoj može pratiti od sedamnaestog veka, je u drugoj polovini devetnaestog veka transformisana u istorijsku lingvistiku, naučnu disciplinu sa jasno definisanim predmetom istraživanja i metodologijom, koja se odrekla teorijskih pretpostavki na kojima su počivala lingvistička istraživanja u prethodnom periodu njene istorije, kao i ideje da je lingvističkim sredstvima moguće otkriti stanje jezika (pra-jezik ili pra-jezike) na samim počecima ljudske istorije.

²⁷ Shvatanje da ovaj tip uporedne analize može predstavljati plodotvorno sredstvo za otkrivanje etničke i lingvističke istorije nalazimo još krajem sedamnaestog veka kod Lajbnica koji je verovao da ništa ne može predstavljati bolje sredstvo za otkrivanje zajedničkog porekla različitih "nacija" od sistematskog upoređivanja njihovog rečnika. On je 1718. godine štampao spisak reči za koje je pretpostavio da čine jezgro jezika, odnosno da predstavljaju termine koji je svaki jezik morao imati u trenutku svog nastanka. Na ovom spisku osnovnih reči istaknuto mesto su imali i srodnički nazivi, zajedno sa rečima za označavanje brojeva, delova tela i različitih vrsta aktivnosti i drugim. Radilo se, dakle o rečima za koje se smatralo da su prve nastale i da se nalaze u osnovi jezika i stoga se pretpostavljalo da će upoređivanje ovih termina, utvrđivanje njihove sličnosti i razlika u različitim jezicima omogućiti da se utvrde njihovi prvobitni oblici i istorijska srodnost određenih jezika i naroda. Prema Trautmanovom tumačenju, Lajbnicova "lista reči" (*vocabulary list*) je bila model za sve kasnije standardizovane rečničke tabelle koje su korišćene tokom osamnaestog i devetnaestog veka kao metodološko sredstvo u komparativnom istraživanju jezika i istorijskih veza naroda. T. R. Trautmann, *India and the Study of Kinship Terminology*560, 562; *The whole history of kinship terminology* ... 272.

nauka" i imala status „najnaučnije“ u odnosu na sve ostale društvene i humanističke discipline²⁸

Dakle, komparativna filologija je vrlo rano bila definisana kao istraživačka aktivnost čiji je cilj otkrivanje istorijskih veza između naroda na osnovu otkrivanja odnosa između njihovih jezika, a (neostvareni) ideal rekonstrukcija prošlosti svih jezika kako bi se otkrio jedan ili nekoliko istorijski prvobitnih praoblika jezika, čime bi se moglo dokazati "jedinstvo ljudske rase" i osvetliti stanje čovečanstva na samim počecima istorije.²⁹ Ovako definisan cilj je podrazumevao genealošku klasifikaciju svetskih jezika, živih i mrtvih, što je istovremeno značilo utvrđivanje grupa srodnih i istorijski međusobno povezanih jezika koji vode poreklo iz istog prvobitnog oblika, odnosno nediferenciranog pra-jezika. Ono što je za pitanje koje se razmatra u ovom radu značajno jeste da je ovaj istraživački program bio razvijen na mojsijevskoj ideji o genealoškoj povezanosti jezika i naroda, kao i na kratkoj biblijskoj hronologiji koja je pretpostavljala da ljudska istorija počinje pre oko 6 000 godina.³⁰ Ideja o genealoškim vezama između jezika i naroda i kratak vremenski okvir početka istorije ostaju osnovne odlike komparativne filologije tokom najvećeg dela devetnaestog veka.³¹

Upravo je ovako definisan genealoški koncept vremena i društvenog razvoja predstavljao početnu inspiraciju Morgana i ostalih teoretičara tog vremena. Ovaj model se, dakle, zasnivao na ideji "porodičnog/genealoškog stabla", strukturi koja se grana iz istog korena, što znači da se ističu zajedničko istorijsko poreklo i sličnosti, uprkos razlikama koje se pojavljuju tokom vremena. Na taj način logika genealogizma kao principa ljudske istorije ne počiva na pretpostavci da istorijski proces nužno podrazumeva napredak u odnosu na pra-oblik, odnosno ne sadrži neophodno implikacije o "zakonu progressa."³² S druge strane, evolucionistički model koji odlikuje ideja stupnjeva razvoja, ne samo da naglašava jednoobraznost i jednoznačnost istorijskih promena, već istorijske i društvene oblike posmatra kao hijerarhijski uređenu strukturu u koju osim postojećih oblika spadaju i brojni „izumrli“ evolutivni oblici shvaćeni kao „greške prirode“.

Čini se da je najveća privlačnost filologije kao modela istraživanja za druge nauke koje su bile u nastajanju, a posebno za etnologiju/antropologiju-

²⁸ T. R. Trautmann, *Lewis Henry Morgan and the Invention ...* 216-217. Tako je britanski filolog nemačkog porekla, Maks Miler, koji je posebno doprineo popularnosti "nauke o jeziku" u drugoj polovini XIX, počeo da govori i o "nauci o religiji" i "nauci o mitologiji" i organizovao komparativna izučavanja religije i mitologije prema filološkim podelama i principima. Drugim rečima, filologija se proširila daleko van sopstvenih granica i u sferu svog uticaja uključila i druge vrste naučnih istraživanja. Ibid. 217.

²⁹ ibid. 215-216; 226-228.

³⁰ ibid. 215, 217.

³¹ ibid. 215.

³² ibid. 216, 263.

ju, počivala na njenom obećanju da "obezbedi" istoriju za "divlje narode", narode bez pisma koji nisu imali pisane izvore niti pouzdana usmena objašnjenja o sopstvenoj prošlosti.³³ Kako je sposobnost komparativne filologije da otkrije veze između različitih jezika i zajedničke lingvističke korene tumačena i kao mogućnost otkrivanja početaka samog jezika, a time i početaka istorije, ne čudi da su oni koji su bili zainteresovani za etnolološka pitanja "univerzalne istorije" smatrali da su u filološkom "genealogizmu" našli obećavajuće heurističko sredstvo.³⁴ Tako je Morgan već u prvim rečenicama predgovora u *Sistemima konsagvinog i afinalnog srodstva* naglasio značaj rezultata i efikasnost metoda komparativne filologije iznoseći da se "filologija dokazala kao izuzetan instrument za klasifikaciju nacija u porodice na osnovu lingvističke srodnosti."³⁵ Uostalom, čitav dizajn Morganovog istraživanja srodničke terminologije bio je prvobitno razvijen na pretpostavkama uporedne filologije i tek će godinama kasnije shvatiti neadekvatnost filološkog metoda koji je podrazumevao istraživanja samo rečnika srodstva (leksike, ali ne i logike njihovih odnosa).³⁶

Komparativni metod i filološku konceptualizaciju predmeta istraživanja nalazimo u Mejnovim analizama istorije uporednog prava Indoevropljana kome je pridavao univerzalni značaj. Stoga je i mogao da tvrdi da je na osnovu analize ovih pravnih sistema moguće rekonstituisati prvobitno stanje čovečanstva. Drugim rečima, Mejnova "patrijarhalna teorija" o nastanku društva i njegova vizija ljudske istorije ostaje u okvirima tada uobičajene kratke, biblijske hronologije gde istorija počinje sa indoevropljanima i antičkim društvima.³⁷ Isti metod i isti koncept istorije primenjuje i Fistel de Kulanž. Razmatrajući uzročni odnos između porodičnih institucija i religije na uporednom grčkom i latinskom i, u manjoj meri, sanskritskom materijalu nastoji da otkrije koji je oblik porodice i kulta postojao na početku istorije.³⁸ Na sličan način, Bahofen je smatrao da će mu komparativna analiza antičkih religijsko-mitoloških sistema omogućiti da dođe do zaključka o stanju čovečanstva na počecima njegove istorije. I tako smo dobili poznatu konstrukciju o periodu promiskuiteta kao polazištu istorijskog razvoja i društvima "materinskog prava" kao obliku prvobitne društvenosti

³³ *ibid.* 73.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ Lewis H. Morgan, *Systems of Consanguinity and Affinity ...* xxi.

³⁶ Više o tome v. Thomas. R. Trauttmann and Robert H. Barnes, "Dravidian, "Iroquois," and "Crow-Omaha" in North American Perspective, u: Maurice Godelier, Thomas R. Trauttmann and Franklin E. Tjon Sie Fat (eds.), *Transformations of Kinship*, Smithsonian Institution Press, Washington and London 1998, 27-57.

³⁷ Henry S. Maine, *op. cit.* 125-126, 128-138. v. T. R. Trauttmann, 180-186; Adam Kuper, *op. cit.* 17-41.

³⁸ Фистел де Куланж, *op. cit.* 7-181.

koja je prethodila socijalnoj organizaciji antičke Grčke i Rima.³⁹ Morganova izučavanje srodničke terminologije u *Sistemima konsangvinog i afinalnog srodstva* su na još očigledniji način bila inspirisano komparativnom filologijom i genealoškim modelom na kome je bila razvijena. Kako iznosi Trautman, ono što je karakteristično za Morganov *Sistem krvnog i afinalnog srodstva* nije evolucionizam već "filološki dizajn njegovog argumenta" i invencija analitičkih sredstava za analizu srodničke terminologije koja je analogna, ali na značajan način različita od filološkog upoređivanja rečenika.⁴⁰

Istraživanja Tomasa Trautmana, koji je izneo jednu od najdetaljnijih analiza opšteg konteksta formirana antropologije i studija srodstva, kao i razvoja Morganove i naučne misli te epohe, pokazuju da su rani evolucionisti kombinovali dva nepovezana i logički različita načina konceptualizovanja istorijskog vremena i da su u osnovi ne-evolucionističku figuru "porodičnog stabla" tumačili iz evolucionističke perspektive. Uopšteno posmatrano, može se reći da su teoretičari ove epohe svoju teorijsku orijentaciju konstruisali na vezi koju su uspostavljali između evolucionističkog modela škotskih prosvetitelja i genealoškog modela koji je bio inspirisan komparativnom filologijom. Kako su ova dva koncepta istorijskog razvoja logički nezavisna jedan od drugog i, posmatrano sa stanovišta logike naučnog objašnjenja, veza među njima nije suštinska, genealoški model istorijskog razvoja koji nalazimo u ranim radovima evolucionističkih teoretičara vremenom će biti zanemaren i u njihovim kasnijim delima i interpretacijama dominiraće evolucionistička perspektiva tako da će institucije koje su vezivali za "primitivno"/"arhaično" društvo, bez obzira na koju tačku u vremenu su to društvo smeštali, tumačili kao manje razvijene u odnosu na one u "civilizovanim" antičkim društvima i društvima svog vremena.

Intelektualna revolucija šezdesetih godina XIX veka: transformacija pojma istorije i razvoj evolucionističke paradigme

Imajući u vidu uticaj koji je komparativna filologija, zasnovana na genealoškom modelu društvenog razvoja i kratkoj biblijskoj hronologiji, imala na razvoj rane antropološke misli postavlja se pitanje kako je došlo do uspostavljanja evolucionističke paradigme i prihvatanja teorije o stupnjevi- ma razvoja. Čime se, dakle, može objasniti činjenica da je u drugoj polovini devetnaestog veka jednolinijski evolucionizam postao, da se poslužim Kuperovim rečima, "neupitna komponenta novog konsenzusa".⁴¹

³⁹ Johan J. Bahofen, op. cit. Cf. *Myth, Religion and Mother Right. Selected writings of J. J. Bachofen*, Routledge & Kegan Paul, London, 1967. (1926)

⁴⁰ Thomas R. Trautmann, *Lewis Henry Morgan and the Invention ... x.*

⁴¹ Adam Kuper, op.cit. 77.

U odgovoru na ovo pitanje neki teoretičari su isticali ulogu prosvetiteljske filozofije koja je, insistirajući na univerzalnosti ljudskog razuma i napretka predstavljala "dobru osnova za jednolinijski evolucionizam".⁴² To je svakako tačno osobito ako imamo u vidu da je većina evolucionističkih teoretičara u većoj ili manjoj meri bila inspirisana škotskim prosvetiteljima koji su prvi konstruisali "skalu progressa". Međutim, i dalje ostaje nejasno zašto se formiranje antropologije kao discipline i razvoj jednolinijske evolucionističke paradigme vezuje upravo za šezdesete godine devetnaestog veka i period koji dolazi nakon toga.

Drugi teoretičari, poput Adama Kupera, odlučujućim za razvoj evolucionističke antropologije smatraju "pobedu darvinizma" koji će do osamdesetih godina devetnaestog dobiti presudnu bitku tako da će poligenističko shvatanje konačno biti odbačeno. Više se, kako iznosi Kuper, neće smatrati dostojnim poštovanja pretpostavljati da različite rase ljudi imaju sasvim različito poreklo, što nije bilo neuobičajeno stanovište u prvoj polovini devetnaestog veka.⁴³ Međutim, tumačeći razvoj evolucionističke antropologije pre svega kroz prizmu darvinizma, Kuper ostaje na poziciji koju je u britanskoj antropologiji još početkom dvadesetog veka definisao Maret - da je antropologija "dete darvinizma". Darwinova misao je, kao što znamo, bila od izuzetnog značaja u procesu dekonstrukcije rasističkih ideja o različitom poreklu ljudi i napuštanju kratke, biblijske hronologije ljudske istorije. Međutim, relativno kasna pobeda darvinizma se, kao što je već istaknuto, ne može smatrati dovoljnim objašnjenjem za nastanak evolucionističke antropologije. Ukratko, pre se mogu složiti sa teoretičarima koji smatraju da socijalni evolucionizam, čiji osobit izraz predstavlja teorija progressa i stupnjeva razvoja, nisu kreirali viktorijanski antropolozi koji su se identifikovali sa Darwinovom mišlju i koji su i sami svojim evolucionističkim interpretacijama doprineli da darvinistička misao postane dominantna. U tom smislu mi se objašnjenje Tomasa Trautman čini prihvatljivijim.

Prema Trautmanovom tumačenju odlučujući "događaj" za formiranje moderne antropologije tokom šezdesetih godina devetnaestog veka nije bio darvinizam, već "revolucija u etnološkom vremenu", kako ovaj autor označava iznenadno napuštanje kratke biblijske hronologije ljudske istorije.⁴⁴ Naime, dok je duga hronologija za istoriju Zemlje bila prihvaćena još tridesetih godina devetnaestog veka, zahvaljujući pre svega geološkim istraživanjima Čarlsa Lajela (*Principi geologije*, 1830), do uspostavljanja

⁴² Marshall Shalins, What is Anthropological Enlightenment? Some Lessons of the Twentieth Century, *Annual Review of Anthropology*, Vol. 28, 1999, iv.

⁴³ Adam Kuper, op. cit. 40 i d.

⁴⁴ Thomas R. Trautman, The Revolution of Ethnological Time ... 379-397 ; *Lewis Henry Morgan and the Invention....*205-230.

duge hronologije za istoriju čoveka trebalo je čekati nekoliko decenija.⁴⁵ Ovde je potrebno podsetiti da je kratka hronologija istorije, koja je opstajala sve do sredine veka, bila razvijena na osnovu različitih tumčenja Biblije (posebno Knjige Postanja) i da nije obuhvatala više od nekoliko hiljada ili desetina hiljada godina.⁴⁶ Iako je i u sedamnaestom i u osamnaetom veku bio mislilaca koji su u svojim delima dovodili u pitanje shvatanje da Biblija pruža sliku o univerzalnoj ljudskoj istoriji, tek sa razvojem egiptologije početkom devetnaestog veka dolazi do ozbiljne kritike kratkog vremenskog okvira za koji je vezivana istorija čoveka. Međutim, kako ukazuje Trautman, tek će arheološka otkrića fosilnih ostataka čoveka do kojih će uskoro doći transformisati pojam istorije na do tada nezamisliv način. Naime, autorizovani biblijski narativ o postanku čoveka doveden je u pitanje još 1838. godine kada je Buše de Pert (Bouche de Pertehs) u briksamskoj pećini u Abervilu (Francuska) otkrio ljudsku industriju, materijalne artefakte koji su svedočili o mnogo dužoj istoriji čoveka nego što se do tada mislilo. Međutim, doktrina prema kojoj biološke vrste, uključujući i čoveka, predstavljaju relativno skorašnju kreaciju i dalje je ostala na snazi i tek će dve decenije kasnije doći do iznenadnih i korenitih promena koje će dovesti u pitanje ovu sliku sveta u koju se tako dugo verovalo. 1859. godine se pojavljuje *Postanak vrsta* u kome Darwin razvija svoju teoriju u kojoj povezuje žive biološke vrste sa vrstama čiji su fosilni ostaci nađeni. Na taj način ustanovljava evolutivni lanac biološkog razvoja koji je bio suštinski različit od biblijskog objašnjenja o nastanku sveta i života na njemu. Iste godine (1859) dolazi do otkrića fosilnog čoveka u briksamskoj pećini. Nešto kasnije te godine Čarls Lajel, koji je dugo odbijao da prihvati arheološke dokaze o znatno dužoj istoriji čoveka, prvi put javno iznosi da fosilni osta-

⁴⁵ Iako je odbačen narativ iz Knjige Postanja o kratkoj hronologiji zemlje, geolozi tog vremena su se i dalje sporili oko principa nastanka planete. Biblijsko shvatanje je i dalje opstajalo u Baklendovoj "geologiji potopa/katastrofizma". Sa druge strane, njegov učenik, Čarls Lajel je odbacio katastrofizam kao princip nastanka Zemlje i tvrdio da se radilo o procesu jednoobraznog postupnog razvoja ("uniformistička geologija"). T. R. Trautmann, *The Revolution in ethnological time ...* 382.

⁴⁶ T. R. Trautmann, *Lewis Henry Morgan and the Invention ...* 204. Na primer, sistem biblijske hronologije protestantskog nadbiskupa Usera (Usser) iz XVII veka je u engleskom govornom području bio prihvaćen sve do XIX veka. Prema ovom tumačenju, ljudska istorija, od prvobitnog jedinstva čovečanstva preko kasnije diferencijacije jezika, običaja i naroda (Vavilonska kula) nije trajala više od 4000 godina ili 1500 do 2000 generacija. Hronologije drugih teologa su nešto produžavale vreme pojave čoveka u središtu pripremljene božanske kreacije, ali su uglasnom ostajale u okvirima od šest ili sedam hiljada godina. Vinjol je tako u XVIII veku sakupio 200 *hronologija svete istorije* koje su se kretale od 3483 do 6984 godina. Više o istoriji kratke hronologije, debatama koje su se tokom vekova oko tog pitanja vodile v. ibid. 204-216.

ci govore u prilog mnogo veće starosti čoveka nego što se to mislo. U svom uvodnom govoru na skupu geološke sekcije *Britanskog društva* u Aberdinu Ljel potvrđuje da je "čovek dovoljno star da je, u najmanju ruku, mogao koegzistirati sa sibirskim mamutom".⁴⁷ Imajući u vidu ove događaje Truatman ističe da se radilo o iznenadnoj i po svojim posledicama zaista revolucionarnoj promeni koja će dovesti do korenite revizije društvenih nauka. Ova "revoluciju u etnološkom vremenu", koja je dovela do dramatičnog proširenja pojma ljudske istorije desila se u kratkom vremenskom periodu 1859. godine, između otkrića fosilnih ostataka čoveka u briksamskoj pećini i govora Čarlsa Lajela, jednog od najvećih naučnih autoriteta tog vremena.⁴⁸ Do tada prihvaćena kratka hronologija je na najočigledniji način dovedena u pitanje i osporena. Možemo se složiti da je sa stanovišta tadašnjih naučnika, i svih ostalih koji su živeli u svetu u kome je kratka hronologija bila jedino objašnjenje, to zaista bio iznenađan "centralni intelektualni događaj, zemljotres, koji je na odlučujući način doveo do preoblikovanja intelektualnog pejzaža".⁴⁹

Trautman, naravno, ne misli da je transformacija pojma istorije bila stvar objektivnog događaja i da početak može jednostavno biti određen datumom otkrića fosilnih ostataka čoveka u Abervilu i drugim nalazištima. "Revolucija u konceptu vremena" je bila pitanje interpretacije ovih događaja i njihovog predstavljanja publici, kao i pitanje recepcije od strane različitih segmenata publike. Takođe se ne može govoriti o tome da je tokom šezdesetih godina devetnaestog veka došlo do jednodušnog prihvatanja novog shvatanja. Kako pokazuje ovaj autor, različitih vrsta otpora od strane pojedinaca i grupa je bilo i kada je u nauci postignut konsenzus po tom pitanju. Uostalom, postojanje "kreacionističke nauke" u Sjedinjenim Američkim Državama pokazuje da otpor promeni u konceptualizaciji ljudske istorije u određenoj meri traje do današnjih dana. Ali otpor je, kako smatra, uobičajen za svaku revoluciju, kako intelektualnu, tako i političku.⁵⁰

Ukratko, šezdesete godine devetnaestog veka su označile kraj dugog perioda u kome je istorija počinjala sa antičkom Grčkom i Rimom. Sledeći Trautmana, ovu zaista revolucionarnu promenu možemo definisati na vrlo kratak način: "Vreme je otvoreno unazad neograničeno ... (i) ... pisana reč

⁴⁷ Thomas R. Trutmann, *Revolution in Ethnological Time ...* 383; *Lewis Henry Morgan and the Invention ...* 216.

⁴⁸ Ibid; *Lewis Henry Morgan and the Invention ...* 222; E. Tooker, Lewis Henry Morgan and His Contemporaries, *American Anthropologist*, n. s. Vol. 94, № 2, 1992, 370.

⁴⁹ Ibid; E. Tooker, op.cit. 370.

⁵⁰ Ibid. 384. Cf. *Henry Lewis Morgan and the Invention ...* 226; Eugenie C. Scott, Antievolution and Creationism in the United States, *Annual Review of Anthropology*, Vol. 26, 1997, 263-289.

je sada izgubila svoj autoritet kao vodič ka početku".⁵¹ Drugim rečima, više ne postoji samo istorija već i "praistorija" koju nije moguće rekonstruisati na osnovu pisanih izvora.⁵² Posledice na koncepciju čoveka i njegove istorije su bili ogromni jer srednji vek nije više bio sredina ljudske istorije, niti je stari vek bio početak istorije, tako da Biblija i Homer nisu više mogli biti izvori za znanje o prvobitnim uslovima u kojima je čovek živeo. Ipak, antika će još dugo biti shvatana kao početak civilizacije, iako ne i početak istorije.⁵³

Ova istorija koja prethodi "civilizaciji" (praistorija) mogla je biti samo period divljaštva. Na taj način je, ističe Trautman, pojava duge hronologije bila od odlučujućeg značaja za potvrdu ideje o napretku i razvoj teorije o socijalnoj evoluciji. Kako početak ljudske istorije više nije bio poznat i razlikovao se od civilizacije, "degeracionistička" teorija istorijskog procesa koja je u to vreme predstavljala alternativu teoriji o "zakonu progresu" gubi na snazi i značaju. Jer, više nije bilo moguće tvrditi da je postojalo "zlatno doba" i da je Bog na početku istorije čitavom čovečanstvu dao sve elemente civilizovanog života, niti da su savremeni "divljaci" nacije koje su izgubile ta umeća.⁵⁴ Umesto toga, oni su sada postali "primitivci", nerazvijeni "savremeni preci" čije istraživanje može da doprinese otkrivanju najranijih uslova u kojima je čovečanstvo živelo pre nego što je toliko napredovalo da bi stvorilo sve one elemente koji čine "civilizaci-

⁵¹ Thomas R. Trautmann, . *Lewis Henry Morgan and the Invention of Kinship* ... 221. Da bi se razumeo značaj i relativna brzina u promeni koncepcije vremena dovoljno je podsetiti da se još pedesetih godina devetnaestog veka "naučni rasizam" Gidona i Nota u svom napadu na biblijsku hronologiju, i u opravdanju rasizma, pozivao na egiptologiju i na iskopavanja lokaliteta američkih Indijanaca. Takođe, pre prihvatanja duže hronologije, vremenski horizont mnogih konstrukcija istorije predstavljali su antički Grci. Podsetimo se Kontovog objašnjenje o tri stupnja znanja (teološkom, metafizičkom, pozitivističkom) koje je počinjalo sa Grcima, a završavalo se sa Francuzima.; ili "četvorostruke dijalektike" u *Komunističkom manifestu* (antičko robovlasništvo, feudalno društvo, kapitalizam, socijalizam). Ibid. 220, 222.

⁵² U engleskom, francuskom i drugim jezicima reč "praistorija" ulazi u upotrebu u pravo u tom periodu.

⁵³ Thomas R. Trautmann, op. cit. 221, 229.

⁵⁴ ibid. 221, 222-226. Uticaj duge hronologije na misao jednog dela prezbiterijanskih teologa severne Amerike bio je očigledan u njihovim nastojanjima da povežu nova naučna saznanja sa hrišćanskim učenjem. Tako se Mekilvejn (McIlvaine), Morganov prijatelj i saradnik koji je imao veliki uticaj na njegovo delo, u svojim kasnijim radovima odiče kratke hronologije. Nasuprot biblijskom konceptu, sada iznosi da je Zemlja stara milionima godina i da je bila naseljena mnogo duže nego što se pretpostavljalo, kao i da "hrišćani mogu da prihvate naučne rezultate sa zadovoljstvom ne odričući se vere u Bibliju". Ibid. 224.

ju".⁵⁵ Ovaj novoootvoreni prostor "prethodne istorije", istorije čiji se početak ne zna i ne može se tačno odrediti bio je idealna scena za primenu prosvetiteljskih ideja o stupnjevima napretka i njihovog "metoda" za otkrivanje pravca razvoja društva. Jedan od poslednjih škotskih moralista, Dugald Stjuart (Dugald Stewart) je ovaj postupak nazvao "teorijskom ili konjunkturalnom istorijom".⁵⁶ Danas ga češće nazivamo "metodom hipotetičke istorije" ili "konjunkturalno-istorijskim metodom" jer koristi princip logičke regresije za rekonstruisanje prošlosti i nema nikakve veze sa teorijskom istorijom niti sa "logičko-istorijskim metodom".⁵⁷

Revolucionarni uticaj na misao tadašnjih naučnika, pa i onih koje smatramo prvom generacijom antropologa, biće vidljivi brzo, već šezdesetih godina devetnaestog veka. Za one koji su rođeni početkom tog veka, i koji su počeli da se bave i pišu o etnološkim i temama iz "univerzalne istorije" četrdesetih i pedesetih godina, kada je kratka hronologija još uvek bila uobičajena, "revolucija vremena" će predstavljati ogroman preokret.⁵⁸ Ova promena u shvatanju ljudske istorije će dovesti do jasnih razlika u konceptualizacijama koje nalazimo u njihovim ranim radovima u poređenju sa onim koji su nastali kasnije, kada je pitanje o "primitivnom" stanju čovečanstva već bilo pokrenuto i postalo predmet javnog i naučnog diskursa.

Morganovo delo na najbolji način svedoči o uticaju koji je ustanovljavanje duge hronologije istorije čoveka imalo na naučnu misao u deceniji formiranja antropologije i studija srodstva. Naime, na osnovu istraživanja Morganovog arhiva teoretičari su, kako je napred ukazano, ustanovili da postoje dve verzije rukopisa *Sistema krvnog i afinalnog srodstva*. Prva verzija iz 1865. godine koju su urednik i recenzenti vratili da bi bila dopunje-

⁵⁵ Dobro osmišljen izraz "savremeni preci" nalazimo u radu Pola Mersijeja. Paul Mercier, *Histoire de l'anthropologie*, Press Universitaires de France, Paris, 1966, 54. Ovaj izraz na najbolji način izražava osnovnu kontradikciju na kojoj je razvijen evolucionistički koncept "primitivnog" društva koje je shvatano kao istovremeno savremeno (u hronološkom smislu) i "zaostalo" odnosno "prvobitnog" (u kulturnom smislu).

⁵⁶ Prema Stjuartovom objašnjenju metod *konjunkturalne* istorije, odnosno istorije zasnovane na pretpostavkama, predstavlja razmatranje o verovatnom načinu i pravcu ljudskog razvoja. Hipoteze se razvijaju na osnovu „principa ljudske priorode“ i s obzirom na pretpostavljene uslove u kojima su ljudi živeli.

⁵⁷ "Konjunkturalno-istorijskim metod" na osnovu podataka o savremenim društvima razvija pretpostavke o praistoriji. S druge strane, "logičko-istorijski metod" predstavlja jednostavno sistem klasifikacije koja se koristi kao prvi korak analize određenog fenomena i gde se etnografski podaci koriste na savim drugačiji način (npr. klasifikacija na društva sa i bez institucije poglavarstva da bi se video uticaj kolonizacije ili sl.). v. C. A. Gregory, *Gifts and Commodities*, Academic Press, London, 1982, 15.

⁵⁸ Thomas R. Trautmann, *Lewis Henry Morgan ante Invention ...* 220; *The Revolution in Ethnological Time ...* 381.

na i prerađena, i druga i konačna koja je predata u štampu 1867. godine. U svojim ranim radovima, kao i u verziji *Sistema* iz 1865. godine, Morgan se još uvek kreće u okvirima kratke hronologije za ljudsku istoriju i u njima ne nalazimo njegovu čuvenu evolucionističku shemu o stupnjevima razvoja. Tek u konačnoj verziji iz 1867. godine, koja je i štampana, prihvata principe hipotetičke (konjunkturalne) istorije i razvija tezu o promiskuitetu i svoj poznati evolucionistički model o stupnjevima razvoja porodice, srodstva i braka. Takođe dodaje i čitavo poslednje poglavlje u kojima iznosi opšte zaključke o evoluciji porodice, braka i sistema srodstva koje u skraćenom obliku nalazimo i u *Drevnom društvu*.⁵⁹ Već u predgovoru *Sistema* Morgan ukazuje da mu je komparacija sistema terminologije srodstva i pažljivo izučavanje "promena kroz koje su (ti sistemi) prošli" omogućila da dođe do iznenađujućeg otkrića i razvije "bar konjunkturalno objašnjenje o velikim serijama ili sekvencama običaja i institucija koji obeležavaju put čovekovog progressa ... do konačne civilizacije".⁶⁰ Ukratko, da bi svoja saznanja i tumačenja prilagodio novim vremenskim okvirima ljudske istorije Morgan usvaja prosvetiteljsku "skalu progressa" smatrajući je plodnim heurističkim sredstvom za objašnjenje razvoja društva i srodstva. Na taj način, kako je u svojoj analizi pokazao Trautman, u *Sistemu* nalazimo kombinovana dva modela istorijskog razvoja - genealogizam, pozajmljen iz komparativne filologije, i evolucionizam koji je Morgan prihvatio i razvio kasnije, tek pošto je postalo jasno da je ljudska istorija mnogo duža nego što je mislio kada je 1858. godine počinjao da radi na ovom delu.⁶¹ Svoju evolucionističku argumentaciju Morgan će u punom obliku razviti tek nekoliko godina kasnije u *Drevnom Društvu* kada je evolucionistička paradigma već

⁵⁹ ibid. xi, 3, 8. Više o tome v. ibid. 148-178. Prva verzija *Sistema* je završena u periodu 1859-1865. godine; Morgan rukopis revidira između 1865-1867. kada ga predaje izdavaču da bi bio štampan tek 1871. godine.

⁶⁰ Lewis H. Morgan, *Systems of Consanguinity and Affinity* ... xxii, 14, 467-510.

⁶¹ Thomas R. Trautmann, op. cit. 3, 148-178. A. Tooker, Lewis H. Morgan and His Contemporaries ... 367-371. Carl Resek, op. cit. 93-98. Iako su i raniji autori koji su izučavali Morganovo delo i razvoj njegove naučne misli na osnovu podataka iz njegovog arhiva ukazali na značaj postojanja dve verzije *Sistema* tek je Tomas Trautman istakao značaj i detaljno analizirao ove dve vrste istoricizma u *Sistemima* kao i njihoo poreklo i šire implikacije. Njegova monografija o Morganu i epohi nastanka antropologije i studija srodstva svakako nije prvi rad u kome se ističe uticaj filologije, ali jeste prvi rad u kome se detaljno analizira, u suštini filološka (genealoška) osnova Morganovog projekta o srodstvu koja je uticala na njegovu konceptualizaciju predmeta istraživanja i iznete postavke. Za razliku od većine istraživača Morganovog dela, ovaj teoretičar naglasak pomera sa evolucionizma na "genealogizam" i semantiku, nastojeći na taj način da nas podseti na potisnute i zaboravljene aspekte Morganovog rada.

bila prihvaćena među prvim antropolozima.⁶² U literaturi je odavno ukazano da je ovakva promena naučnog stanovišta retka u istoriji ideja i da taj fenomen predstavlja poziv na istraživanje.⁶³ Danas smo, čini se, ipak bliže razumevanju nego što smo nekada bili.

Transformacija pojma istorije je svoj odraz imala i u Maklenanovom *Pimitinom braku* (1865). Naime, ovaj autor prihvata dužu, iako neodređenu hronologiju istorije i nastoji da svoj metod i teorijska objašnjenja prilagodi ovom novom vremenskom okviru. Takođe, za razliku od Mejna, Bahofena i Fistel de Kulanža, Maklenan koristi raspoložive komparativne podatke o životu i običajima savremenih "primitivnih naroda", a ne samo antičke izvore i u tom smislu se možemo složiti sa Trautmanom da prvi razvija etnografski metod.⁶⁴ Takođe, pojam "primitivni" (*primitive*) koji se nalazi i u naslovu njegove knjige je pažljivo odabran i sada znači strukturalno jednostavan i predstavlja zamenu za pojam "divlji" (*savage*) koji je ranije korišćen. Međutim, za Maklenana i njegove savremenike pojam "primitivni" je uvek upućivao na najranije stanje ljudske istorije i najranije oblike društva, čak i kada je korišćen za označavanje savremenih "divljih" naroda.⁶⁵

Promena koncepta vremena će svoj izraz naći i u radovima Henrija Mejna iz sedamdesetih i osamdesetih godina devetnaestog veka kada napušta svoju univerzalističku ambiciju da na osnovu indoevropskih pravnih sistema rekonstruiše istoriju čitavog čovečanstva. Sada svoja razmatranja i zaključke ograničava na indoevropsku prošlost. Jer, odavno je postalo jasno se Rimsko pravo više ne može smatrati izvorom za rekonstrukciju početaka ljudske istorije zbog čega su ga, između ostalog, još šezdesetih godina devetnaestog veka kritikovali protivnici njegove "patrijarhalne teorije" društva. Međutim, čini se da se radilo o upornom viktorijanskom gospodinu. Naime, dok se u kasnijim radovima, s jedne strane, odriče univerzalističkih težnji iz prve knjige, s druge strane će pokušati da svoju teoriju o patrijarhalnoj porodici kao osnovi društva odbrani i prilagodi novom pojmu istorije. Oslanjajući se, kako je napred ukazano, na Darvinova tumačenja o "polnoj selekciji" izneta u *Postanku čoveka*, Mejn sada natrualizuje patrijarhalnu porodicu pozivajući se na "tajne i misterije" ljudske priorode. Na taj način, konstruiše objašnjenje kojim se ovom porodičnom obliku pripisuje ne samo drevnost već i univerzalnost.⁶⁶

⁶² Kako Kuper pokazuje, recepcija *Drevnog društva* je bila pozitivna što je indikacija da je oko pitanja "primitivne" društvene strukture postignut novi konsensus. A. Kuper. op. cit. 76

⁶³ Emmanuel Teray, *Marxism and "Primitive" Societies. Two Studies*, Monthly Review Press, New York and London, 1972, 10. (1969.)

⁶⁴ Thomas R. Trautmann. *Lewis Henry Morgan and the Invention ...* 194.

⁶⁵ Ibid. 195.

⁶⁶ v. Adam Kuper. op. cit. 40-41; T. R. Trautmann, op. cit. 248-250.

I na kraju, možemo se složiti sa Trautmanom da je jedna od najznačajnijih posledica transformacije pojma istorije, posmatrano sa stanovišta formiranja discipline, bilo "oslobađanje etnologije od tutorstva filologije". Drugačije rečeno, sa promenom pojma istorije dolazi do odbacivanja čitavog skupa na Bibliji zasnovanih koncepcija čoveka i društva koje su od renesanse uticale na povezanost i saradnju filologije, etnologije i istorije u njihovom nastojanju da otkriju početno stanje čovečanstva.⁶⁷

Zorica Ivanović

Once again on the formative stage of anthropology: The significance of the transformation of the notion of history

Concerned with the formative period in anthropology, this article seeks to examine the its history characterised by a level of complexity that often exceeds our commonly held assumptions and underpinned by two distinct conceptions of time and social and historical development. As research shows, authors of this period have constructed their theoretical orientation on the basis of the connections they established between the genealogical model of historical development, inspired by comparative philology, and the evolutionary model drawn from the Scottish Enlightenment. The development of the linear evolutionism in the second half of the nineteenth century cannot thus simply be interpreted as a direct continuation of the Enlightenment thought. There is a problem of an evident discontinuity created, as many analysts note, by an early ethnological thought of the first half of the nineteenth century, whose genealogical model of historical development was significantly different, and it was only the transformation of the notion of history that had occurred in that period that created the possibility for adopting Victorian theories of developmental stages.

Key words: anthropology, comparative philology, Enlightenment, concept of history, genealogical model, linear evolution, archaeological discoveries

⁶⁷ Thomas R. Trautmann, op. cit. 230. Istovremeno, promena koncepta istorije je uticala na transformaciju komparativne filologije u istorijsku lingvistiku. Sa promenom same lingvistike izmenjen je i sadržaj njenog odnosa sa antropologijom. O uticaju promene koncepta vremena na lingvistiku i njen odnos sa antropologijom v. Ibid. 226-230.